

Шемет Л. В.

канд. педагогічних наук, доцент,
Харківська державна академія культури

ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ ТА ДІТИ

Анотація. Розглядаються тенденції розвитку педагогічного напрямку фольклористичного руху в українській культурі кінця XX – початку XXI ст.

Ключові слова: фольклористичний рух, Україна, діти.

Аннотация. Л.В. Шемет. *Фольклористическое движение на Украине и дети.* Рассматриваются тенденции развития педагогического направления фольклористического движения в украинской культуре конца XX – начала XXI ст.

Ключевые слова: фольклористическое движение, Украина, дети.

Annotation. L. Shemet. *Folkloristic movement in Ukraine and children.* Tendencies of developing pedagogical direction of folkloristic movement in Ukrainian culture of the end of XX – beginning of XXI centuries are discussed.

Keywords: folkloristic movement, Ukraine, children.

Постановка проблеми. Характерною ознакою сьогодення є підвищення інтересу суспільства до проблем збереження національних культурних надбань, особистісного потенціалу етносу, нації, соціуму в умовах інтенсивних процесів глобалізації, залучення нових поколінь до цінностей традиційної народної культури через систему освіти, культури, діяльність громадських рухів екологічного спрямування.

Ідеї відродження дієвості фольклорної спадщини, необхідності збереження та розвитку традиційної народної культури в її регіональних та локальних варіантах об'єднали численних прибічників у єдиний фольклористичний рух, що став важливою складовою культурного життя України останніх десятиріч XX – початку XXI століть, створюючи середовище існування традиційної культури в нових умовах та забезпечуючи належний рівень соціокультурного успадкування дітьми, молоддю ціннісного потенціалу духовного модусу життя наших пращурів, їх національних традицій, звичаїв, обрядів, художньої творчості. **Актуальність** пропонованої розвідки зумовлена необхідністю висвітлення провідних тенденцій розвитку педагогічного напрямку як важливої складової фольклористичного руху в Україні, що сприяв створенню вторинних форм побутування фольклору в дитячому середовищі.

Об'єктом даної статті є фольклористичний рух в українській культурі кінця XX – початку XXI століть. **Предметом** – еволюція педагогічного напрямку, розглянута в контексті загальних тенденцій та регіональних особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема «Діти і традиційна народна культура» постійно привертає увагу науковців, про що свідчать праці останніх десятиріч [1; 2; 7; 8; 9; 10]. Загальним напрямом досліджень цієї проблематики є насамперед узагальнення та аналіз досвіду залучення молодого покоління до фольклорної спадщини в системі загальної та спеціальної освіти, сфері культури і мистецтва. Такий підхід зумовив обґрунтування авторських методик роботи з дитячими колективами етнокультурного спрямування.

Стаття виконана за планом НДР ХДАК.

Невирішені частини загальної проблеми. Незважаючи на певний інтерес до даної проблеми в контексті розвитку фольклористичного руху, поза увагою вчених зостаються питання загальних тенденцій та регіональної специфіки еволюції педагогічного напрямку як феномену української культури кінця XX – початку XXI століть.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей історико-культурної динаміки педагогічного напрямку як складової вітчизняного фольклористичного руху впродовж останніх двох десятиріч.

Викладення основного матеріалу дослідження. Фольклористичний рух в Україні виник у молодіжному середовищі на початку 1980-х років. У багатьох містах були створені фольклорні групи (ансамблі), діяльність яких зосереджувалась переважно на

Надійшла до редакції 20.04.2011

збиранні фольклорних та етнографічних матеріалів, їх вивченні та відтворенні у сценічних варіантах (“Древо” – Київ, “Слобожани” – Харків, “Родовід” – Львів, “Гілка” – Кіровоград, “Божичі” – Київ та ін.). Водночас здійснювався пошук відповідних форм для репрезентації зразків автентичного мистецтва. Значної популярності набули фольклорно-етнографічні концерти, свята та фестивалі фольклору (традиційної народної культури).

Наступний етап розвитку фольклористичного руху характеризується тенденцією розширення спектру напрямів діяльності, включення нарівні з пошуковою, науково-дослідницькою, художньо-виконавською діяльністю ще й педагогічної. Прагнення не тільки зберегти національні духовні цінності, а й передати їх наступним поколінням є цілком закономірним явищем. Відомий дослідник російського фольклору М. Мельников на початку 90-х років ХХ сторіччя зауважив, що «обов'язковою умовою успішного розвитку фольклорного руху є повернення народному мистецтву його традиційної функціональності, залучення людей до активної співтворчості через відродження календарно-обрядових свят, а також постійне звернення до дітей, створення фольклорних ансамблів, театрів у дитячих садках, загальноосвітніх школах, училищах» [2, с. 115]. Розвиток педагогічного напрямку зумовив розмаїття форм організації процесу залучення підростаючого покоління до традиційної культури – дитячі фольклорні ансамблі, студії, фольклорно-етнографічні гуртки, багатосімейні фольклорно-етнографічні об'єднання, школи народної творчості (народної культури), академії народного мистецтва, етнокультурні центри, що виникали на базі загальноосвітніх та музичних шкіл, ліцеїв мистецтв, палаців культури, палаців і будинків дитячої та юнацької творчості.

Розширення соціальної бази фольклористичного руху сприяло також введенню дітей до складу сімейних ансамблів, а також мішаних груп, до яких входили учасники різного віку. Часто дитячі фольклорні колективи створювались як супутники або студії при дорослих аматорських або професійних колективах.

Особливо активно дитячі ансамблі розвивались у 1990-х рр. Їх організаторами та педагогами часто ставали учасники молодіжних фольклорних ансамблів, педагоги загальноосвітніх, позашкільних, спеціалізованих мистецьких та культосвітніх навчальних закладів, працівники клубних установ. На дитячому фольклорному фестивалі у м. Суми (1992 р.) 16 областей України представили свої колективи [10], серед яких надзвичайним колоритом відтворених традицій та автентичністю виконання помітно виділялись дитячі фольклорні гурти сільських загальноосвітніх шкіл Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської, Волинської та Вінницької області.

Згідно результатів опитування керівників дитячих дозвіллевих об'єднань фольклорної орієнтації, що проводилось автором у 1990-1993 рр. [10, с. 198-202], виникнення колективів віком від 1 до 5 років та звернення їх керівників до фольклорної тематики

було обумовлене відповідними соціокультурними процесами, зорієнтованістю суспільствана національне духовне відродження та відтворення в різних сферах життя традицій духовно-практичного досвіду наших пращурів. Фольклорні колективи з досвідом роботи понад 6 років переважно представляли дозвіллеві об'єднання, що використовували у своїй художньо-творчій діяльності народну пісню, танець, обряд, не пов'язуючи їх з конкретною локальною (регіональною) традицією.

Вік більшості керівників об'єднань фольклорної орієнтації перевищував 35 років. Майже три чверті з них мали вищу освіту, переважно гуманітарну. Це покоління, яке генетично найбільш було наближене до традиційної культури саме через зв'язок з батьками, що виступали джерелом інформації з фольклору, його носіями. Не випадково 62% респондентів зазначили, що любов до української народної пісні їм прищепили батьки, бабусі, дідусі, тобто старше покоління. Разом з тим чітко простежувалась тенденція поповнення складу керівників фольклорних об'єднань молоддю. Мотивація їхнього включення у фольклористичний рух мала вже іншу природу і зумовлювалась не впливом родини, а захопленням та діяльністю у цій галузі друзів, вчителів, тобто соціального оточення, в якому відбувалось становлення та розвиток молодої людини.

Опитування показало, що серед керівників дитячих об'єднань фольклорної орієнтації більша частина – жінки. Це виявилось глибоко символічним, бо саме через жінку (матір, бабусю) йшов потік духовної інформації у традиційному суспільстві. Популярність же професії педагога та культпрацівника підтвердила тісний зв'язок фольклористичного руху з системою освіти і культури.

Різноманітність форм усвідомлення та відтворення традиційної культури стали характерною ознакою фольклористичного руху як цілісного явища. Наприклад, на першому Зборі фольклористів, що відбувся на базі Харківської обласної станції юних туристів, були представлені колективи художньо-виконавської або концертно-сценічної орієнтації (ансамблі пісні, ансамблі пісні та драми), культурологічні (гуртки народознавства, народної вишивки), а також зорієнтовані на комплексне вивчення та освоєння традиційної народної культури (фольклорно-етнографічні гуртки, студії української традиційної культури тощо). Кожен з них відбивав певний рівень сприйняття та розуміння фольклору, його природи. Більш наближеними в осягненні фольклорного синкретизму були об'єднання, керівники яких протягом декількох років займались активною збирацькою, дослідницькою та художньо-виконавською діяльністю, що сприяло формуванню у них системного уявлення про предмет опанування, розуміння його синкретичної природи, оволодіння цим предметом.

Різновіковий склад учасників позитивно впливав на організацію життєдіяльності колективів, оскільки дорослі діти виконували важливі функції в

процесі навчання та виховання молодших, що цілком відповідає природі соціалізації дитини в традиційній культурі.

Стосовно методики проведення занять та добору навчального матеріалу думки реципієнтів виявились неоднозначними. Це підтверджено не тільки кількісними показниками аналізу, але і якісним наповненням цифрових даних. Так, порівняно з використанням опрацьованого матеріалу та зразків народного мелосу, опублікованих у збірках і періодичних виданнях, автентичний матеріал складав тільки 30 %. При цьому 12 % від загальної кількості опитаних взагалі не мали досвіду експедиційної роботи і використовували у навчально-виховній та художньо-творчій діяльності друквані зразки й композиторські обробки. Але навіть за умов переважної орієнтації на вивчення локальної (регіональної) традиції, ця робота не набула комплексного, системного характеру. Тільки дві третини респондентів визначили постійну роботу з літературними першоджерелами та збирацьку діяльність одним із засобів свого професійного зростання, а тісний зв'язок з автентичними виконавцями, майстрами, фольклористами став традиційним лише для п'ятої частини учасників. Отримані результати констатували недостатньо чітко уявлення багатьох керівників щодо характеру, спрямування, форм, засобів і методів збирання, опрацювання, систематизації матеріалу та подальшого використання його у педагогічній практиці. Тому неабиякої актуальності набули питання організації творчого середовища і створення відповідних умов для плідного спілкування колективів фольклорної орієнтації та їх керівників між собою, а також з досвідченими фольклористами, народними виконавцями тощо. На жаль, як показала практика, міжнародні, всеукраїнські, обласні фестивалі фольклору здатні лише частково вирішувати дані проблеми, бо мають інші завдання, обмежені у часовому просторі і несуть декілька інше смислове навантаження. Попри це їх роль у підтримці та розвитку фольклористичного руху є дуже вагомою. Діти стали активними учасниками фестивалів, організованих СЮФФ (Міжнародний «Поліське літо з фольклором», міжнародний український «Берегиня» (м. Луцьк), міжнародний молодіжний традиційного мистецтва «Древлянські джерела», слов'янський «Коляда» (м. Рівне), Всеукраїнський фестиваль «Фольклорна толока», міжнародний фестиваль традиційної культури «Покуть», міжнародний фольклористичний фестиваль молоді та студентства «Екофольк» (м. Харків), міжнародні фестивалі «Ялта» (м. Ялта), «Калинове літо на Дніпрі» (м. Комсомольськ Полтавської області), а також міжнародного етно-фестивалю «Країна мрій», засновником якого є соліст групи «ВВ» Олег Скрипка, і багатьох республіканських, регіональних фестивалів, дитячих фестивалів-конкурсів, що у великій кількості проводились і проводяться на Харківщині за ініціативою Харківського обласного центру народної творчості, Спілки етнологів та фольклористів, етнокультурного центру Української гімназії № 6 [6].

Оскільки кожний регіон має свої специфічні соціокультурні та історичні особливості, розробка та реалізація комплексних регіональних програм по збереженню, вивченню та відтворенню традиційної народної культури, на наш погляд, спроможні забезпечити належний рівень підтримки дитячих колективів етнокультурного спрямування. Аналіз розвитку дитячого фольклористичного руху в різних областях України – яскраве тому підтвердження.

Включення дітей у фольклористичний рух визначило коло основних проблем: 1) пошук відповідного віковим властивостям учасників репертуару, що лише частково співпадає з репертуаром дорослих. Це сприяло розширенню діапазону експедиційних записів фольклористів та членів молодіжних ансамблів, з'явилися нові збірки дитячого фольклору, підготовлені на основі місцевих матеріалів [3; 4 ; 5]; 2) визначення шляхів, форм і методів залучення міських дітей до традиційної народної культури, необхідність розробки спеціальних методик, які б синтезували прогресивні досягнення сучасної педагогіки, традиційний сільський досвід та адаптовані до роботи з дітьми інноваційні технології, що були винайдені в молодіжних фольклорних колективах; 3) створення сприятливих умов (творчого середовища) для природного функціонування фольклорних творів та невимушеного засвоєння їх дітьми. Всі ці проблеми вирішувалися водночас науково-теоретичними і практично-педагогічними методами.

Започаткуванню дитячого фольклористичного руху на Харківщині сприяли учасники дослідницько-виконавського гурту «Муравський шлях» Г.Лук'янець, Д.Лебединський, О.Балака, М.Семенова, які створили перші орієнтовані на вивчення етнокультурних традицій регіону колективи – фольклорний ансамбль «Стежка» ЗОШ № 22, фольклорно-етнографічні гуртки обласної станції юних туристів, гурток народної вишивки, а згодом фольклористично-етнографічний гурт «Мережка» гімназії № 6, що завдяки своїй активній експедиційній, науково-дослідницькій, концертно-виконавській і художньо-просвітницькій діяльності, участі у фестивальному русі та роботі фольклорно-етнографічних таборів «Слобожани», «Цвіт папороті» впродовж останніх двох десятиріч став справжньою школою традиційної народної культури [6].

Новим етапом у розвитку фольклористичного руху можна вважати реалізацію проектів спеціалізованих студій, шкіл традиційної народної культури (мистецтва), що знайшли вдале втілення в Київській області (Стрітівська школа кобзарського мистецтва), Івано-Франківській, Львівській та Рівненській областях (зимово-літня школа ТНМ ім. Василя Могура), Харкові (студія «Дивосвіт» при ХОСЮТ, творче об'єднання «Кобзарський цех») тощо. Певна спеціалізація, комплексний підхід до навчання, пошуки адекватних первинному середовищу умов для освоєння та відтворення фольклорних традицій – характерні тенденції даного періоду.

До кінця 1990-х років педагогічний напрям, орієнтований на традиційну народну культуру, склався

у самостійну галузь соціокультурної діяльності зі своїми традиціями, колом спілкування, проблемами, публікаціями, семінарами, конференціями, залишившись при цьому невід'ємною складовою єдиного фольклористичного руху як реального прикладу нерозривного зв'язку поколінь, завдяки чому діти мали нагоду безпосередньо переймати творчий досвід старших братів і сестер, батьків та вчителів, народних виконавців, які із задоволенням співали у молодіжних фольклорних ансамблях, автентичних колективах. На Харківщині опорними колективами фольклорного жанру стали ансамблі "Слобода" Руськолозівського СБК Дергачівського р-ну (кер. Т.Фоміна), "Торлиця" Одноробівського СБК Золочівського р-ну (кер. М.Серенко), "Берегиня" Писарівського СБК Золочівського р-ну (кер. – З.Клименко), "Мерчаночка" та "Мельничани" Валківського р-ну (кер. М.Губський), "Берестяночка" Берестовеньківського СК Красноградського р-ну (кер. Г.Гісцева), "Калинонька" Лиманського СК Зміївського р-ну (кер. О.Корнієнко), "Малинова криниця" Малинівського СБК (кер. заслужений працівник культури О.Янкова), "Слобожани" Чкалівського СБК (кер. Л.Довгаль) Чугуївського р-ну, "Русская песня" Петрівського СБК Балаклійського р-ну (кер. Т. Федорченко), "Берізка" Гетьманівського СБК Шевченківського р-ну (кер. О.Чоломбітько). Вони постійні учасники культурно-мистецьких заходів обласного, регіонального та міжнародного рівнів, які проводить ХОЦНТ. Деякі з керівників організували дитячі фольклорні колективи, які представляють Харківщину на різних мистецьких заходах і мають нагоду переймати традицію безпосередньо від автентичних виконавців ("Пролісок" Лиманської ЗОШ Зміївського району, "Обережки" Малинівського Будинку культури Чугуївського району, "Крапельки" Берестовеньківського сільського клубу Красноградського району, дитяча група народного колективу «Берегиня» с. Писарівка Золочівського району Харківської області та ін. [1].

Серед дитячих колективів області особливе місце належить зразковому художньому фольклорно-етнографічному колективу "Вербиченька" Будинку дитячої та юнацької творчості Нововодолазького району (керівники О. Коваль та Т. Коваль). Колектив займається експедиційною діяльністю, мандруючи по селах Харківщині. На основі зібраного матеріалу на базі БДЮТ смт Нова Водолага створено музей етнографії "Свята спадщина". За підтримки ХОЦНТ були видані збірки "Нововодолазьки голосники" та "Золоте коло господарів чистої води", до яких увійшли сценарії та матеріали фольклорних, етнографічних, краєзнавчих експедицій. Для керівників збирання, вивчення та відтворення фольклору, робота з дітьми стали родинною справою.

Піклуючись про збереження та відтворення української духовної спадщини, підвищення соціального і мистецького статусу автентичного фольклору, ХОЦНТ підтримує аматорське фольклорне мистецтво області шляхом проведення

численних міжнародних фестивалів, обласних свят та концертів (Міжнародного фестивалю традиційної народної культури "Покуть" – 1996, 1998, 2000, 2004, 2010 рр.; щорічних обласних фольклорних свят "Сьогодні Купало, а завтра Івана", "Великий Слобожанський ярмарок", літературно-мистецького свята "Сквородинівська весна", циклу фольклорних віталень, присвячених родинно-побутовим звичаям та святам народного календаря). До участі у фольклорно-етнографічних концертах запрошуються аматорські та професійні фольклорні колективи Харкова і області, а також творчі колективи середніх і вищих навчальних закладів, дитячих музичних шкіл, ліцеїв мистецтв.

Важливою віхою для розвитку фольклористичного руху на Харківщині стало щорічне проведення обласного дитячого фестивалю-конкурсу традиційної народної культури "Кроковес коло", обов'язковою умовою якого є включення в конкурсний виступ чи наукову доповідь фольклорно-етнографічних матеріалів власних експедицій та досліджень, босаменявність безпосереднього зв'язку з носіями традиційної культури, намагання перейняти та продовжити їхнє мистецтво вважається головним критерієм віднесення явища до фольклористичного руху [8, с. 165]. Багаторічні спостереження М.Семенової дозволили виявити тенденцію скорочення кількості фольклорних колективів в регіоні та звуження їх репертуару внаслідок руйнації традиційного середовища побутування фольклору. Іншим негативним показником фестивального руху стало зменшення кількості колективів, що займаються збирацькою діяльністю та відтворюють автентичні зразки, і відповідно збільшення випадків багаторазового виконавського копіювання відомих усім варіантів, часто вже у викривленому вигляді. Крім того, звертається увага на низький рівень художньої репрезентації матеріалу учнями загальноосвітніх шкіл порівняно з вихованцями дитячих музичних шкіл і ліцеїв мистецтв, викладачі яких здебільшого є випускниками академії культури, де фахова підготовка фольклористів здійснюється на належному рівні [7, с. 198].

З метою підвищення професійної компетентності та виконавської майстерності керівників аматорських фольклорних колективів області, вивчення й пропаганди цікавих досягнень педагогів-практиків у розробці та впровадженні інноваційних форм і методів фольклорного виховання, зокрема, козацьких і фольклорно-етнографічних таборів, у ХОЦНТ регулярно проводяться семінари-практикуми за участі провідних фольклористів, етнографів та керівників фольклористичних гуртів. Проблеми залучення дітей до традиційних культурних цінностей також постійно обговорюються на міжнародних науково-практичних конференціях фестивалів "Покуть" [1].

Висновки. Зорієнтованість українського суспільства на національне духовне відродження та відтворення в різних сферах життя традицій духовно-практичного досвіду наших пращурів, ініційована представниками фольклористичного руху і підтримана

державними установами, склала підґрунтя для появи в 1990-х роках великої кількості дитячих колективів етнокультурного спрямування.

Розширення соціальної бази фольклористичного руху сприяло активному залученню до традиційної народної культури дітей різного віку, зокрема, через розгорнуту систему освіти, сферу культури і мистецтва, діяльність громадських об'єднань тощо, а розмаїття форм її усвідомлення і відтворення (від автентичних до стилізованих варіантів) забезпечило багатовекторність творчого спрямування дитячих фольклористичних колективів та виявило специфіку методологічних підходів щодо опанування фольклорних традицій у нових соціокультурних умовах.

Комплексний підхід до вивчення традиційної народної культури, осмислення явищ синкретизму фольклорної творчості визначили пріоритетність збирацької, науково-дослідницької, художньо-виконавської діяльності. Їх органічне поєднання та успішна реалізація надали можливості багатьом колективам набути яскравої творчої неповторності і стати прикладом для наслідування.

Започаткований учасниками молодіжних фольклорних ансамблів педагогічний напрям сьогодні виокремився у самостійну галузь соціокультурної діяльності зі своїми проблемами, колом спілкування, конференціями, святковими заходами, фестивалями тощо, залишаючись при цьому важливою складовою єдиного фольклористичного руху та зберігаючи і творчо розвиваючи його кращі традиції.

Кожний регіон України попри загальні тенденції мав певну специфіку в розвитку дитячого фольклористичного руху. Для Харківщини ця специфіка виявилась передусім у скоординованих діях державних, громадських організацій, недержавних інституцій та їх представників, які опікувались проблемами залучення підростаючого покоління до традиційних культурних цінностей, створенні кола однодумців, що протягом майже 20-ти років займаються спільною справою, а також міцної практичної і науково-теоретичної бази, підтримці тісних зв'язків з автентичними виконавцями, впровадженні нових форм навчання й виховання, основаних на синтезі традиційної та сучасної культур.

Список літератури:

1. Процес соціалізації у контексті традиційної народної культури : матеріали міжн. наук.-практ. конф. / Харк. обл. центр нар. творч. – Х. : Регіон-інформ, 2000. – 80с.; Традиційна культура в умовах глобалізації: проблема наслідування культурного коду нації : матеріали міжн. наук.-практ. конф., 21-22 грудня 2006 р. / Харк. обл. центр нар. творч. – Х. : П. П. Якубенко, 2006. – 336 с.
2. Мир детства и традиционная культура : материалы III чтений памяти Г. С. Виноградова ; сост.: В. М. Григорьев, М. А. Мухлынин. – М., 1990. – 176 с.
3. Осадча В. М. Жанрово-стильові особливості обрядового фольклору Слобожанщини в дитячій традиції виконання / В. М. Осадча // Дитинство і народна культура Слобожанщини : матеріали фольклорно-етнографічних експедицій 1992-2000 років / Харк. обл. центр нар. творч. – Х. : Регіон-інформ, 2000. – С. 21-33.
4. Осадча В. М. Дитячий фольклор Слобожанщини / В. М. Осадча // Дитинство і народна культура Слобожанщини : матеріали фольклорно-етнографічних експедицій 1992-2000 років / Харк. обл. центр нар. творч. – Х. : Регіон-інформ, 2000. – С. 34-116.
5. Семенова М. О. Ігрові традиції дітей міста Харкова ХХ століття / М. О. Семенова // Дитинство і народна культура Слобожанщини : матеріали фольклорно-етнографічних експедицій 1992-2000 років / Харківський обласний центр народної творчості. – Х. : Регіон-інформ, 2000. – С. 117-150.
6. Семенова М. О. Фольклорно-етнографічна робота як засіб гуманістичного виховання школярів / М. О. Семенова // Проблеми гуманізації навчання і культурологічний підхід до методики викладання мови і літератури. Мова і культура. Вип. 5. Т. У. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2002. – С. 245-253; Семенова М. О. Учнівські фольклорно-етнографічні експедиції / М. О. Семенова // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во «Основа», 1999. – Вип. ІУ. – С. 113-118; Семенова М. О. Фольклорно-етнографічні експедиції як фактор соціалізації підлітків / М. О. Семенова // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць. – Х. : Константа, 2000. – Вип. У. – С. 158-164.
7. Семенова М. О. Проблемы приобщения детей и молодежи к фольклорной традиции: ретроспективный аспект / М. О. Семенова // Музыкальный фольклор в контексте современных социокультурных процессов : Всероссийские научно-творческие «Маничкины чтения»; Белгород, 27-28 ноября 2009 г. [отв. ред. О. Я. Жирова]. – Белгород : БГИКИ, 2009. – С. 194-200.
8. Фетисов І. Б. Фольклористичний рух в Україні / І. Б. Фетисов // Міжнародна науково-практична конференція «Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації» : тези доп. – Х. : Регіон-інформ, 2004. – С. 164-170.
9. Фольклор и молодежь. От истоков к современности : сб. ст. ; сост. Н. И. Гилярова. – М. : Российский фольклорный союз, 2000. – 118 с.
10. Шемет Л. В. Педагогічні умови освоєння фольклору дітьми у групових формах дозвільної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Л. В. Шемет. – К., 1985. – 223 с.